

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ У МЕХАНІЗМІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ PROTECTION OF STATE SECRECY IN THE INFORMATION SECURITY MECHANISM

Павленко В.С., провідний науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Статтю присвячено дослідженню актуальних проблем правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України. У ній ідеться про активні наукові розробки питання охорони державної таємниці та забезпечення інформаційної безпеки. Актуальність і затребуваність зазначеної тематики доводять положення Конституції України. У ст. 17 вказано, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Проведене дослідження надало можливість сформулювати низку висновків і пропозицій. По-перше, в епоху інформатизації суспільства держави, окрім іншого, виконують дві функції – охорони державної таємниці та забезпечення інформаційної безпеки. Функція охорони державної таємниці є первинною порівняно із забезпеченням інформаційної безпеки. По-друге, зазначені функції мають нерозривний зв'язок: з одного боку, охорона державної таємниці здійснюється через забезпечення інформаційної безпеки; з іншого – інформаційна безпека відіграє важливу роль у механізмі забезпечення національної безпеки, а також охорони державної таємниці. Кожна держава охороняє державну таємницю з метою гарантування національної безпеки. Проведене дослідження дало можливість сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України: пропонується впроваджувати єдині стандарти безпеки інформації та чітко розмежувати переліки відомостей, які належать до того чи того виду таємниці; необхідно законодавчо визначити критерії віднесення інформації до такої, що підлягає державній охороні як таємна, це створить можливість уникнути впливу суб'єктивного чинника під час прийняття рішення про віднесення інформації до таємної; необхідно законодавчо закріпити ознаки для кожного виду таємниць, які підлягають державній охороні, а також критерії для визначення ступеня таємності відповідно до розміру можливих суспільно-небезпечних наслідків.

Ключові слова: державна таємниця, інформаційна безпека, інформація, секретність, функції держави.

The article is devoted to the research of actual problems of legal regulation of protection of the state secret in the mechanism of information security of Ukraine. The provisions of the Constitution of Ukraine testify to the urgency and demand of this topic. The article also mentions the active research of the protection of state secrets and information security. Article 17 states that “the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and information security are the most important functions of the state, the business of the entire Ukrainian people”. The study provided an opportunity to formulate a number of conclusions and suggestions. First, in the era of the information society, states, among other things, perform two functions – the protection of state secrets and information security. At the same time, the function of protection of state secrets is primary in comparison with ensuring information security. Secondly, these functions are inextricably linked: on the one hand – the protection of state secrets is carried out through information security; on the other hand, information security plays an important role in the mechanism of ensuring national security, as well as the protection of state secrets. Each state protects a state secret in order to guarantee national security. Third, the study provided an opportunity to formulate a number of proposals to improve the legal regulation of state secrets in the mechanism of information security of Ukraine: it is now proposed to introduce common standards of information security and clearly delineate lists of information related to a particular type of secret; it is necessary to legally define the criteria for classifying information as subject to state protection as secret, which will make it possible to avoid the influence of a subjective factor when making a decision to classify information as secret; it is necessary to legislate the features for each of the types of secrets subject to state protection, as well as the criteria for determining the degree of secrecy in accordance with the size of possible socially dangerous consequences.

Key words: state secret, information security, information, secrecy, state functions.

Вступ. Історія розвитку цивілізації, безперечно, свідчить про важливість збереження таємниці. Актуальність і затребуваність дослідження вказаної проблематики доводять постійні законодавчі процеси щодо вдосконалення законодавства у сфері охорони державної таємниці, регламентування спеціальними нормативними актами питання захисту таємної інформації тощо.

Ст. 17 Конституції України визначає, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Наведене законодавче положення демонструє, що інформаційна безпека за рівнем захисту належить до таких найважливіших цінностей, як державний суверенітет і територіальна цілісність. Цитоване положення підтверджує актуальність і затребуваність наукових пошуків у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці сьогодні немає комплексного дослідження правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України. Водночас окремим питанням регулювання режиму державної таємниці присвячено чимало праць. Так, у дисертаційній роботі Ю. Чердинцева висвітлено режим державної таємниці за нових політико-правових реалій України [1]. Робота виконана в галузі адміністративного права та вивчає адміністративно-правове регулювання режиму державної таємниці

в Україні. Дисертацію Т. Вислоцької присвячено кримінально-правовій охороні таємниці в Україні [2]. Авторка комплексно дослідила поняття таємниці у кримінальному законодавстві та розробила на цій основі єдиний підхід до застосування норм кримінального права в рамках охорони таємниці, сформулювала правила кваліфікації, спрямовані на забезпечення єдності правозастосування. Окремими аспектами правового регулювання охорони державної таємниці займалися такі вчені, як В. Олійник [3], І. Божков [4], М. Пастернак [5] та ін. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки стали предметом наукового пошуку Б. Кормича у дисертаційній роботі «Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України» [6]. Порівняльно-правове дослідження у сфері організаційно-правових основ політики інформаційної безпеки у пострадянських країнах було здійснено О. Литвиненком [7]. Слід також відзначити роботу В. Ліпкана, Ю. Максименко, В. Желіховського «Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції» [8]. Зазначені наукові розвідки розкрили окремі аспекти правової охорони державної таємниці в Україні. Водночас питання правової охорони державної таємниці в контексті інформаційної безпеки в науковій літературі не розглядалося.

Метою статті є дослідження правового регулювання охорони державної таємниці в механізмі інформаційної безпеки України, визначення його проблем і перспектив для вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Словник сучасної української мови та сленгу вибрав словом 2020 р. термін «діджиталізація». Цифровізація, безумовно, охопила всі сфери нашого життя. Поряд із цим XXI ст. є часом інформаційного суспільства. Сьогодні як ніколи актуальними стають слова Вінстона Черчіля: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Дійсно, інформація набуває значення стратегічного ресурсу. У ситуації, що склалася, одним із напрямів державної політики має стати забезпечення інформаційної безпеки, зокрема охорони інформації, яка становить державну таємницю.

Необхідність в охороні державної таємниці виникла з появою перших держав і появою ворогів, котрі посягали на державний суверенітет і цілісність держави. Нині суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці є найбільш розробленим інститутом порівняно з охороною інших видів таємниці.

Термін «інформаційна безпека» у Законі України «Про національну безпеку України» визначається складником національної безпеки. У ст. 1 зазначеного Закону вказано, що національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз. Об'єктами державної політики у сферах національної безпеки й охорони виступають, зокрема, «воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека України тощо». Наведене визначення фактично відносить інформаційне середовище до найважливіших державних пріоритетів у сфері національної безпеки й оборони [9].

Аналіз Закону України «Про національну безпеку України» дає можливість стверджувати, що у ньому немає розгорнутого визначення поняття «інформаційна безпека», у зв'язку з чим слід звернутися до наукових напрацювань. Так, під інформаційною безпекою пропонують розуміти: 1) її захищеність від випадкового або навмисного втручання у процес її функціонування, від спроб розкрадання, модифікації, а також руйнування її компонентів [10, с. 43]; 2) стан захищеності національних інтересів в інформаційному середовищі, яке визначає сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства та держави [6, с. 138]; 3) зняття інформаційної невизначеності, реальних або потенційних загроз за рахунок контролю над світовим інформаційним простором і наявність можливостей і засобів для відображення цих загроз [11, с. 168]. Спільним у наведених визначеннях є те, що інформаційна безпека характеризується як певний стан, у якому національні інтереси залишаються в захищеному стані та позбавлені загроз. Такі загрози прийнято поділяти на потенційні та реальні, зовнішні та внутрішні тощо. У будь-якому разі дії держави мають бути адекватні загрозам.

Що стосується сфери інформаційної безпеки, то однією з потенційних загроз є порушення режиму охорони державної таємниці. Ці порушення можуть бути різними: порушення порядку засекречування та розсекречування інформації, надання допуску й доступу до неї, роботи із секретними відомостями та ін. Основною рисою такого порушення є те, що внаслідок його вчинення виникає реальна загроза витоку, втрати або розголошення секретних відомостей, які становлять державну таємницю.

Інформаційні відносини постійно розвиваються, що призвело до появи нових видів таємниці – комерційної, банківської, приватного життя або особистого, голосування тощо. У цьому аспекті автори зазначають, що державна таємниця захищена гірше, ніж комерційна чи банківська, оскільки не передбачено кримінальну відповідальність за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, які становлять державну таємницю за відсутності ознак державної зради або шпигунства [2, с. 3, 17].

Закон України «Про державну таємницю» визначає державну таємницю (секретну інформацію) як «вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою».

Під охороною державної таємниці розуміється «комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв» [12].

Викладений матеріал дозволяє зробити проміжні висновки. Так, державі XXI ст. притаманні, окрім іншого, дві функції – охорона державної таємниці й забезпечення інформаційної безпеки. Розглядаючи питання правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України, слід вказати на нерозривний зв'язок таких самостійних функцій держави: охорона державної таємниці здійснюється через забезпечення інформаційної безпеки.

Як зазначають науковці: «Забезпечення інформаційної безпеки держави – це нова державна функція, яка характеризується відсутністю сталих і визначених механізмів та методів, правового інструментарію їхньої реалізації. Її формування зумовлене необхідністю захисту суспільства та держави від інформаційних загроз, пов'язаних із розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних технологій» [11, с. 168].

У своїй роботі Ю. Чердинцев зауважує, що режиму державної таємниці притаманні такі ознаки: його метою є охорона державної таємниці та забезпечення національної безпеки у різних стратегічно важливих сферах відносин держави, зокрема *в інформаційній сфері*, реалізація та захист прав суб'єктів *інформаційних відносин*; наявність обов'язкового суб'єкта забезпечення (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких покладено функції забезпечення режиму державної таємниці та здійснення контролю за дотриманням правил такого режиму); забезпечується державним примусом (за порушення або невиконання встановлених вимог залежно від рівня небезпечності передбачено певний вид юридичної відповідальності) тощо [1, с. 3].

Викладене вище свідчить про дещо інше розуміння категорій «інформаційна безпека» і «державна таємниця». Якщо вище було зазначено про розуміння цих дефініцій як функцій держави, то нині в науці висувуються пропозиції розуміти безпеку в інформаційній сфері як мету охорони державної таємниці та її ознаку.

Без сумніву, інформаційна безпека відіграє важливу роль у механізмі забезпечення національної безпеки, а також охорони державної таємниці. Кожна держава охороняє державну таємницю з метою гарантування національної безпеки. Так само, на наш погляд, можна стверджувати і про зворотний зв'язок: охорона державної таємниці відіграє важливу роль у механізмі інформаційної безпеки, однак у цьому аспекті охорона державної таємниці – це функція, яка є первинною порівняно із забезпеченням інформаційної безпеки. Це пов'язано з тим, що державна таємниця та необхідність її охороняти з'явилася із появою держави. Необхідність забезпечення інформаційної безпеки виникла та набула великого значення саме у XXI ст.

Як зазначалося вище, однією з ознак режиму державної таємниці є наявність обов'язкового суб'єкта забезпечення, тобто органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких покладено функції забезпечення режиму державної таємниці та здійснення контролю за дотриманням правил такого режиму.

Що стосується органів, котрі здійснюють охорону державної таємниці, то слід вказати на ст. 5 Закону України «Про державну таємницю». У ній надано перелік органів і посадових осіб, які мають спеціальні повноваження у сфері охорони державної таємниці. По-перше, це Президент України. На нього покладається обов'язок забезпечувати національну безпеку. З цією метою він уповноважений видавати укази та розпорядження з питань охорони державної таємниці. По-друге, це Рада національної безпеки й оборони України. На цей орган покладається обов'язок координувати та контролювати діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони державної таємниці. По-третє, це Кабінет Міністрів України. Він уповноважений спрямовувати та координувати роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення здійснення державної політики у сфері охорони державної таємниці. По-четверте, це центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування. Зазначені органи здійснюють державну політику у сфері охорони державної таємниці в межах своїх повноважень, передбачених законом. По-п'яте, це Служба безпеки України. Цей правоохоронний орган є спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці [12].

У Законі України «Про національну безпеку України» зазначено, що «до складу сектору безпеки й оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки й оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи й органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки й оборони» [9].

Наведені законодавчі норми свідчать про те, що на окремі органи покладаються функції охорони державної таємниці та функції забезпечення безпеки, зокрема інформаційної. Йдеться про Службу безпеки України, державні органи й органи місцевого самоврядування.

Спеціально уповноваженим органом для забезпечення інформаційної безпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Це «державний орган, призначений для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону» (ст. 22 Закону України «Про національну безпеку України») [9].

Режим охорони державної таємниці не відрізняється від охорони інформації з обмеженим доступом. Тобто інформація, що становить державну таємницю, й інформація з обмеженим доступом мають захищатися на одному рівні. Захист такої інформації є складовим елементом механізму інформаційної безпеки. На науковому рівні звертається увага на недосконалість чинного законодавства у сфері захисту інформаційних ресурсів, що не дозволяє належним чином регулювати ці суспільні відносини, забезпечувати їхній надійний захист та охорону. Автори висловлюють думку, що необхідно впроваджувати єдині стандарти безпеки інформації та чітко розмежувати переліки відомостей, які належать до того чи того виду таємниці [2, с. 167].

Окрім зазначеної проблематики, слід також вказати й на інші питання, що виникають у сфері правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України. Так, нині немає законодавчого визначення критеріїв віднесення інформації до такої, яка підлягає державній охороні як таємна. Встановлення таких критеріїв на законодавчому рівні створить можливість уникнути впливу суб'єктивного чинника під час прийняття рішення про віднесення інформації до таємної. Також до проблематики слід віднести відсутність законодавчо встановлених ознак для кожного виду таємниць, що підлягають державній охороні. Так само відсутній перелік критеріїв для визначення ступеня таємності відповідно до розміру можливих суспільно небезпечних наслідків. Через обмежений обсяг дослідження розробка й обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного порядку правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України стануть предметом подальшого наукового пошуку.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість сформулювати низку висновків і пропозицій. По-перше, в епоху інформатизації суспільства держави, окрім іншого, виконують дві функції – охорони державної таємниці й забезпечення інформаційної безпеки. Функція охорони державної таємниці є первинною порівняно із забезпеченням інформаційної безпеки. Поряд із цим актуальним є розуміння безпеки в інформаційній сфері як мети охорони державної таємниці та її ознаки. Також слід вказати на розуміння охорони державної таємниці як елементу механізму інформаційної безпеки. По-друге, зазначені функції мають нерозривний зв'язок: з одного боку, охорона державної таємниці здійснюється через забезпечення інформаційної безпеки; з іншого – інформаційна безпека відіграє важливу роль у механізмі забезпечення національної безпеки, а також охорони державної таємниці. Кожна держава охороняє державну таємницю з метою гарантування національної безпеки. Наше дослідження дозволило сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання охорони державної таємниці у механізмі інформаційної безпеки України: пропонується впроваджувати єдині стандарти безпеки інформації та чітко розмежувати переліки відомостей, що належать до того чи того виду таємниці; необхідно законодавчо визначити критерії віднесення інформації до такої, яка підлягає державній охороні як таємна, що створить можливість уникнути впливу суб'єктивного чинника під час прийняття рішення про віднесення інформації до таємної; необхідно законодавчо закріпити ознаки для кожного виду таємниць, які підлягають державній охороні, а також критерії для визначення ступеня таємності відповідно до розміру можливих суспільно-небезпечних наслідків тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чердинцев Ю.Г. Адміністративно-правове регулювання режиму державної таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 239 с.
2. Вислоцька Т.Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 275 с.
3. Олійник В.І. Визначення родової належності поняття «державна таємниця». *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 143–148.

4. Божков І.І. Державна таємниця та система її охорони. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2002. № 4. С. 7–10.
5. Пастернак М.С. Правова регламентація змісту інформації, яка становить державну таємницю, в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правова інформатика*. 2010. № 4 (28). С. 86–93.
6. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 427 с.
7. Литвиненко О.В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки у пострадянських країнах (на прикладі України та Росії) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 1997. 18 с.
8. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. С. 51. Ст. 1903.
10. Присяжнюк М.М., Белошевич Я.І. Інформаційна безпека України в сучасних умовах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2013. Вип. 30. С. 42–46.
11. Грабар Н.С. Механізми інформаційної безпеки України в умовах інформаційного глобалізму. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 168–173.
12. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. С. 422. Ст. 93.